

MALTA'DAN ESİR MEKTUPLARI

Dr. Ahmet TETİK*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Harbi'ni sona erdiren anlaşmaları imzalamasından sonra, başkent İstanbul'u işgal eden İngilizler, yerli işbirlikçilerinin yardımıyla, yurdurma suçlamalarıyla asker, sivil bürokrat onlarca vatanperveri Malta'ya sürerek esir ederler.

Malta'da esir olanlar arasında dikkat çekici şahsiyetler olduğu gibi, subay/erlerden oluşan bir grup da vardır. Bu makalede, Malta'da İngilizlerin esiri olarak bulunanlardan Ali İhsan Sabis, Mustafa Reşat ile subay ve er mektupları ele alınmıştır.

2 Mart 1919'da İstanbul'da İngiliz işgal güçlerince gözaltına alınan Ali İhsan Paşa, 29 Mart 1919 günü Malta'da sürgün ve esaret hayatına başlar. Aynı yılın sonuna doğru, Genelkurmay Karargâhında, levazım dairesinde Süreyya Beye bir mektup yazar ve yeni Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşaya, Malta'daki Türk esirlerinin bir an önce kurtarılmaları için teşebbüste bulunulması arzusunu iletmesini ister.

Diğer mektup ise dönemin İstanbul siyasî polis müdürü Mustafa Reşat Beye aittir. Mustafa Reşat Bey, eski Maliye Nazırı Cavit Beyden, kendisini Malta'daki esaretten kurtarması için yardım ister. Suçu olmadığı halde burada haksız yere esir tutulduğunu söyler ve "mezardan kurtulması" için Cavit Beye yalvarır.

Sorgusuz sualsiz Malta'ya sürgün edilenler içerisinde, "İngiliz esirlere kötü muamelede bulunmak" suçuyla itham edilen subaylar da vardır. Onları da tabii olarak haksız yere esir tutulmalarını Harbiye Nezareti'ne bir mektupla bildirerek, yaptıkları birçok başvurunun sonuçsuz kaldığını, harp esiri sayıldıkları halde İngilizlerin çok fena muamelede bulduklarını, İstanbul'da bıraktıkları "evlad ü ıyal"lerinin de açlığa mahkum olduklarını, kimsenin Malta'daki esir Türk subaylarını sormadığını, unutulmuş olmalarından duydukları üzüntülerini ifade ederler.

Makalede yer alan diğer mektuplar; Malta'da esir Türk askerlerinden birisinin annesine, diğerinin de İkdam gazetesi imtiyaz sahibine hitaben kaleme alınmıştır.

Söz konusu mektuplarda ortak olan konu, asılsız suç isnatlarıyla, işgalcilere mahsus kör mantığın haksız uygulamalarına duyulan öfke ve isyandır.

Anahtar Kelimeler

Malta, Ali İhsan (Sabis), Mustafa Reşat, Türk Esir Subayları, İngiliz Esareti.

* Gnkur. ATAŞE Bşk.lığı Arşiv Şube Müdürü.

THE CAPTIVE LETTERS FROM MALTA

ABSTRACT

After signing of the treaties ending the First World War by the Ottoman Government, the English who occupied the capital, İstanbul, captivated and sent tens of officers, civilian bureaucrats, and patriots to exile, with the help of their new native collaborators under the pretext of purported offenses.

There were officers and soldiers among the captives in Malta let alone some remarkable personages. This article focuses on the letters of Ali İhsan Sabis, Mustafa Reşat, officers, and the letters of the soldiers held in captivity by the English in Malta.

Ali İhsan Pasha who was taken under detention in İstanbul on March 2, 1919, begins his days of captivity and exile in Malta by March 29, 1919. Toward the end of the year he writes a letter to Süreyya Bey, an officer at the commissariat, and asks him to inform the new Minister of Defense, Cernal Pasha from Mersin, on rescuing the Turkish captives in Malta as soon as possible.

The second letter belongs to Mustafa Reşat Bey, the director of political affairs at the İstanbul police of the day. Mustafa Reşat Bey asks Cavit Bey, the former Minister of Finance, and begs Cahit Bey to rescue him from this "tomb".

There are also officers who were convicted of "abusing the English prisoners" among the prisoners in Malta. They wrote letters to the Ministry of Defense and said that they were captivated unjustly; their previous applications to the authorities were not answered, they complained that although they were prisoners of war the English were abusing them, their families and children were destined to die of hunger, no one was asking after the Turkish officers captivated in Malta, and that they were in deep sorrow as they felt forgotten.

As for the other letters taking place in the article; one is written to the mother of one of the Turkish soldiers, and other is addressed to the publisher of the *ikdam* newspaper.

The common point in the letters mentioned are the anger and the feeling of contempt for the purported offenses, and against the abuse of captives employed by the occupying forces blind logic.

Key Words

Malta, Ali İhsan (Sabis) Pasha, Mustafa Reşat, Turkish Captive Officers, English Captivity.

Birinci Dünya Harbinin taraflarından Osmanlı Devleti'nin fiilen harbi sona erdiren anlaşmaları imzalamasından sonra, başkent İstanbul'da İngilizlerin, yerli işbirlikçileriyle birlikte gerçekleştirmiş oldukları geniş kapsamlı tutuklamalarla güdülen amaç, direniş noktalarını bertaraf etmeye yöneliktir. Bu çerçevede hazırlanan kara listelerde(1) bulunanların ortak özellikleri savaş boyunca İngilizlere karşı başarılı mücadele vermeleridir.

İstanbul resmen işgal edilmediği halde, İngilizlerin kendileri için tehlikeli buldukları şahsiyetleri, işbirlikçi son dönem Osmanlı iktidarları eliyle tesirsiz hale getirme operasyonlarının ilk ayağını, tutuklayıp ünlü Bekirağa Bölüğü zindanlarına tıkmak oluşturur. Ardından, İstanbul'da bulunmalarının dahi tehlikeli olarak telakki edilmesiyle, bunların Malta'ya sürgün edilmeleri kararı uygulamaya konur.¹ Malta'ya sürgün edilenler arasında, dönemin ünlü siyasi, askerî şahsiyetleri yanında, pek gündeme gelmeyen askerler de vardır.²

Malta'ya sürgün edilenlerin sonradan kaleme aldıkları hatıralarında ve yazdıkları mektuplarda, yazı sahiplerinin mevki ve makamlarıyla doğrudan ilgili gözlemler yer alır. Ancak ortak olan nokta, İngilizlerin Türk sürgünlere davranışta makam, mevki, rütbe gözetmeden sıradan esir muamelesine tâbi tutmalarındır. Rauf Orbay bu muameleyi şöyle anlatır: "Oraya varışta da İngilizlerin centilmenliklerine hiç de yakışmayan bir şekilde, mavnalarla Benbow'dan çıkarılıp rıhtımda iki sıra vaziyet almış süngülü askerler arasından geçirilip kamyonlara yüklendik. Bu da yetmiyormuş gibi, kamyonları sokaklarda dolaştırarak bizi halka teşhir etmekten de çekinmediler... İngilizlerin reva gördükleri bu haysiyet kırıcı muameleleri karşısında duyduğumuz üzüntünün derecesini belirtmek için, not defterime o gün kaydetmiş olduğum şu satırları aynen alıyorum. İngilizler, adeta komedy oynuyorlar. Utanmıyorlar. Cenâb-ı Hak, yakın bir gelecekte bizi mukabele-i bilmişî ile inşaallah şahsen muvaffak edecektir. Eğer ömrüm vefa etmez de muvaffak olamazsam dindaş ve milletdaşlarıma, insan hak-

1 Konuyla ilgili gelişmeler için ayrıntılı bilgi için bkz. Bilâl N.Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi Ankara 1985.

2 Sürgüne gönderilenlerin kimler olduğuna dair bkz. Şimşir, a.g.e.; ATASE, İSH:15, KLS:986, Kutu:1102, G:93, F:2-1.

larını hiçe sayarak kendilerinden olmayanlara hakaretin envâmını daima mubah sayacak derecede mağrur olan İngilizlerle muamelelerinde işte böyle canavarca harekette bulunmalarını tavsiye ve hatta vasiyet ederim...”³

Sürgünler Malta’da, Polverista kışlasına konulurlar. “Polverista kışlası yer katıyla beraber, üç katlı güzel bir bina idi. Her katında takriben her biri lâ-akal iki parçadan mürekkebe olmak üzere on daire, önlerinde kışlanın bir ucundan öbür ucuna kadar imtidât eder, şehre nazır, önü parmaklıklıklı ve musakkaf bir gezinti ile icâb eden yerleri hâvi idi. Yer katında parmaklıklıklık, odaların önündeki gezintiye değil, avluyu içten ayırıyordu. Kışlaya hariçten kilitli kapıdan girilmiyor, bir parmaklıktan giriliyordu.”⁴

Ziya Gökalp, Polverista’dan yazdığı mektuplarında kışlayı mükemmel bulur: “Bulduğumuz yer, Malta’daki üserâ karargâhlarının en iyisidir. Burası zabıtlere ve küçük zabıtlere aileleriyle oturmak üzere yapılmıştır. Bina üç kattır. Her katta on daire vardır. Demek ki otuz aile burada barınabilir. Her dairede iki üç oda ile, bir banyo odası vardır. El yıkamak, banyo etmek için daireden çıkmaya hacet yok. Daima akan musluğu var. Her taraf elektrikle mücehhez. Demek ki Avrupa’daki büyük otellerden birinin içindeyiz.”⁵ Tabii bu şartların yanında tel örgülerle çevrili ve şartları çok kötü esir kamplarında olanlar da var ki bunlar da Paşa seviyesinin altındaki Türk askerleridir.

Bu yazımızda, Malta’ya sürgün edilenlerden Ali İhsan (Sâbis) Paşa, Mustafa Reşat Bey ve diğer asker tutukluların bugüne kadar bilinmeyen mektuplarını ele alacağız.

Ali İhsan Sâbis, 2 Mart 1919 sabaha karşı, dört yıl süren savaştan sonra Haydarpaşa’ya vardığında, İngiliz gizli servisi tarafından tutuklanır. Bu tutuklanma şekli, yukarıda Rauf Orbay’ın acıyla naklettiği davranıştan farklı değildir. “Haydarpaşa istasyonuna varınca etrafımızı İngiliz polis ve askerleriyle kuşatılmış gördük... Sulh zamanında Moda’da oturan ve o va-

3 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 2*, Emre Yay., İst.1993, s.39-46.

4 Mehmed Ubeydullah Efendi’nin *Malta, Afganistan ve İran Hatıraları*, Hzr. Ö. Hakan Özalp, Dergâh yay. İst. 2002, s.156.

5 F.A.Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı-I, Lîmnî ve Malta Mektupları*, TTK Yay., Ankara 1965, s. 43.

kit İngiliz karargâhında istihbarat subayı bulunan Yüzbaşı La Fontaine, İstanbul'daki İngiliz kumandanının emriyle tevkif olduğumu ve kendisiyle beraber gelmekliğimi Fransızca söyledi. Bu konuşma esnasında etrafımızı onbeş yirmi kadar müsellağ İngiliz askeri kuşatmış idi... Geceleyin yaya olarak Haydarpaşa'dan Moda'ya kadar yürüdük. Bu adamın evine girdik. Salonda bir koltuk üzerine küskün, iradesini kullanmaktan vazgeçmiş, üzüntülü bir mahlûk gibi çöktüm, fakat meyus değil, mütevekkil idim. Saygısız İngiliz, hiçbir şey ikram etmedi. Bir parça uyumak imkânını bile temin etmedi. Kendisi odasına çekildi. Tabî beni sıkı bir kontrol altına aldırması Sabahleyin saat sekizde beni, Kadıköy iskelesinden bir motora bindirerek Galata rıhtımına ve oradan da merkez Rıhtım Hanındaki İngiliz polis idaresinde bir odaya getirdiler. La Fontaine artık görünmüyordu. Odanın içinde, suratı, tıpkı buldok köpeğine benzeyen kart bir İngiliz çavuşu peyda olmuştu. İçkiden kan çanağına dönmüş gözlerini bana dikmiş ve sert adımlarla dolaşmakta idi. Biraz daha gayrete gelse, boksa tutuşacak gibi idik..."⁶

Aynı günlerde, Hariciye Nezaretinden, Harbiye Nezaretine gönderilen bir tezkerede, Ali İhsan Paşanın İngilizler tarafından gözaltına alındığını bildirilir. Tezkere şöyledir:

"Harbiye Nezaret-i Celilesine Devletlü Efendim Hazretleri

İngiltere Fevkalâde Komiserliğinden mu'tî 8 Mart 1919 tarih ve 1447 numaralı takirde, Ali İhsan Paşa hakkında İngiltere Hükümet-i Kraliyesinden evâmîr-i cedîde ahz ü telakki olununcaya değîn, taht-ı nezârette bulundurulmak üzere İngiltere memurîn-i askerîyesine teslîm edilmiş olduğu bildirilmiştir. Ol bâbda tezkere-i senâveri terkîm kılındı, efendim.

13 Mart 1335 (13 Mart 1919)

Hariciye nâzırı nâmına

Müsteşar Fuad ⁷

⁶ Ali İhsan Sâbis, *Harp Hatıralarım*, C:5, Nehir Yay., İst.1993, s.47-53.
⁷ ATASE, İSH:3, KLS:64, KUTU:79 G:6.

Ali İhsan Paşa, bir ay kadar tutuklu olarak “Arapyan Han”da kaldıktan sonra, İngilizler tarafından Malta’ya sürgün edilen ilk kafileden iki ay önce gönderilmiş ve 29 Mart 1919 günü adaya varmıştır. Ali İhsan Paşa, aynı zamanda tutuklanan ilk Ordu komutanıdır.⁸ Bundan sonra İngilizlerin tutuklama operasyonları Damat Ferit destekli olarak artacak ve Malta’ya onlarca sürgün gemilerle gönderilecektir.⁹

Ali İhsan Paşanın Malta’ya gönderilmesinin ardından devam eden tutuklamalarla Ada’ya sürgün edilenlerin sayısı da artar. Paşa, Malta’ya gelişinin üzerinden yaklaşık yedi ay geçtikten sonra, Harbiye Nezaretindeki Levazım İşleri 3.ncü Şubede görevli Süreyya Bey’e bir mektup yazar. Mektup şöyle:

“Malta’dan, 18 Teşrin-i evvel 1335 (18 Ekim 1919)

Aziz Süreyya Bey,

9 Eylül tarihli mektubunuzu aldım. Teşekkür ederim. Üserâ tagallübâtımız pek ağır gidiyor. Bu hal ile bir senede arkası alınamaz. Yeni Harbiye Nâzırı arkadaşımıdır. Kıymetli ve müstesna bir zattır. Münâsip bir fırsat bulur iseniz, kendilerini görünüz. Arz-ı ihtiramât ve tebrikât eylediğimi ve yine diğer üserâ tagallubatına intizâr etmeyerek hemen görüşmek için teşebbüsât icra eylemelerini rica ettiğimi söyleyiniz ve imkâna göre takibat icrasıyla alacağınız haberleri bana getirmenizi rica ederim. Yani zamanında hükümet, elindeki vapurları Alman, Rus ve sâir üserâsının naklinde kullanacağına kendi üserâsının celbine tahsis etmelidir. Bir ufak vapur Malta’ya gönderilse, Malta’daki ikiyüz kadar Türk esiri bir defada taşınır. Bunları da kendilerine arz ediniz. Evrâk-ı havadis elimize geçmediği cihetle memleket havadisine bigâne ve teşneyiz. Ta’yin meselesi ne oldu? Şurâ-yı Askerî kimlerden mürekkebirdir?

Harbiye Nezâreti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye devâiri ve şubâtı rüesâ ve müdfârını kimlerdir? Halil Bey burada ve afiyettedir. Benim adre-

⁸ Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara 1985, s.89-92.

⁹ Malta’ya sürgüne gönderilenlere ait ayrıntılı bilgiler kapsamlı bir biçimde Bilâl N. Şimşirin adı geçen eserinde yer almaktadır.

sim gibi nâmına yazarsanız mektubunuz kendisini bulur. Haşim Bey'den haberim yok. O Adana'da idi. Oradan aldılar mı? Selam eder ve muvaffakiyetinizi dilerim.

Ali İhsan"¹⁰

Bir asker ve komutan olarak esir yaşamının ağırlığı mektupta açıkça hissedilmektedir. Mevcut hükümet eleştirildiği gibi, bu esaretten kurtulma çarelerinin arandığı da görülüyor. Ali İhsan Paşa, Ali Rıza Paşa hükümetini¹¹ eleştirirken, gözardı edilmiş olmanın haklı kızgınlığını da taşır. Ordu hiyerarşik yapısındaki gelişmelerden haberdar olamamaktan dolayı da son derece rahatsızdır. Ancak, yeni Harbiye Nâzırından ümitli olduğunu söylemektedir. Bu sıradaki Harbiye Nâzırını Mersinli Cemal Paşa'dır¹² ki daha sonra o da Malta'ya sürgüne gönderilenlerin arasında yer alacaktır.¹³

Ali İhsan Paşa'nın mücadelesi İngiltere Savunma Bakanlığına yazdığı mektuplarla devam eder. Ordu komutanı rütbesinde bir general olduğu için, İngiltere Savunma Bakanlığını kendisine muhatap olarak alır. Onun protestolarına Lord Curzon değil, Savunma Bakanlığı hedef olmuştur. Malta'dan İngiltere Savunma Bakanlığına gönderdiği mektuplarda, tutuklanışındaki "keyfiliği, kanunsuzluğu" açıkça dile getirir ve bunun hesabını sorar.¹⁴

Malta'dan kurtulmakta kararlı olanlar, her fırsattan istifade ederler, Kara Kemal Bey'in organize ettiği kaçış plânında Ali İhsan Paşa da bulunur. 6 Eylül 1921 günü akşamı Malta'dan hareket edecek Tricotti vapuruna, 16 kişi üç grup halinde binerler. Ali İhsan Paşa, vapura binen ilk grup arasındadır. Sicilya Adasının doğu kıyılarından kuzeye doğru ilerleyen vapur, 7 Eylül akşamı Mesina'nın karşısında bir küçük kasabaya yanaşır. Kafiledekiler, oradan ertesi günü Napoli'ye, 9 Eylül günü de Roma'ya varır-

10 ATASE, İSH:4, KLS:112, KUTU:117, G:51

11 Zekeriya Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*, Ankara 2002, s. 153-156

12 Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Kabinesi ve Kuva-yı Milliye İlişkileri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:46, Ankara Mart 2000, s.37-87

13 Şimşir, a.g.e., s.22

14 Şimşir, a.g.e., s.299

lar.¹⁵ 25 Eylül 1921 sabahı Kuşadası'na varan Ali İhsan Paşa, daha sonra Anadolu'daki Mücadeleye katılacaktır.

Malta sürgünleri arasında, İstanbul Siyasi Polis Müdürü Mustafa Reşat Bey de vardır. 1920 yılı Mayıs ayı ortalarından, Sevr Anlaşmasının imzalanması günlerine kadar geçen sürede “soykırım suçlusı” olarak, 31 Mayıs 1920 günü on kişi daha Malta'ya sürgüne gönderilir. Siyasî Polis Müdürü Mustafa Reşat Bey de bu on kişi arasındadır. Diğerleri ise, Hacı Ahmet Bey, Bitlis Valisi Mustafa Abdülhâlik Bey (Renda), Erkân-ı Harbiye 1 nci Şubeden Yarbey Basri Bey, Ağâh Bey, eski 9 ncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa(Sübaşı), Murat Bey, Antep Milletvekili Ali Cevani Bey, Andavallı Mehmet Ağa, Süleyman Faik Paşa ve Ali Nazmi Bey'dir.¹⁶ Bu on kişiden Yakup Şevki Paşa, “Mütarekeye karşı direnmekken sanık olarak sürgün edilirken, diğerleri “Osmanlı Hristiyanlarını öldürmek” suçlamasına maruz kalırlar.

Mustafa Reşat Bey, hatıralarında tutuklanıp Bekirağa Bölüğüne gönderilmesiyle ilgili olarak bilgi verirken, şunları söyler: “Polis dairesinde iken Adliye Nezâreti binasında çalışmaya başlayan istintak heyetinden ve eski adliye memurlarından Halep sâbık mebusu Artin Boşgezenyan tarafından soruşturmaya çekildim. Bana sorulan şeyler şunlardı. 1. Bolu'da tehcir yapıldı mı? 2. İstanbul'dan Ermeni tehcir edildi mi? 3. Bunlar kimlerdi ve kaç kişi idiler? 4. Nerelere gönderildiler? 5. Kısm-ı Siyasî Müdürlüğünde kaç kuruş aylık alırdınız ve vazifeye nereden getirildiniz?”¹⁷

Mustafa Reşat Beyin Bekirağa Bölüğündeki tutuklu hâli, bir süre sonra biter. Ancak, çok sürmez, yeniden tutuklanır ve bu kez Malta'ya gönderilir. Mustafa Reşat Bey bu olayı daha sonra yayımladığı hatıralarında şöyle anlatır: “Malta'da büyük limanda karaya ayak basınca hemen muamele

15 Roma'ya daha önceki aylarda da firarlar olmuştur. 12.nci Kolordu Kılığının 21 Aralık 1920 tarihli resmî tebliğinde “İstanbul'da İngilizler tarafından tevkif olunarak Malta'ya sevk olunan zevattan Şeyhülislâm Sabri Efendi ve Vali Memduh ve Cevdet Beylerle, Merkez Kumandanı Cevad, Kadir, İbrahim ve Mustafa Beyler mahall-i mezkûrdan bilfirar Roma'ya gitmişlerdir” bilgisi yer alır.

16 Şimşir, a.g.e., s.194-195.

17 Mustafa Reşat Mimaroglu, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İkinci Kitap, T.C. Ziraat Matbaası, Ankara 1946, s.73; Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.II, Ankara 1955, s.477; Ali Galip Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, Ocak yay. Ankara 1998, s.213, 326.

değiştii Birkaç kara askerinin haşin tavırlarıyla karşılandık ve bir kam-yona bindirilerek, bizden evvel Ada'ya gelmiş olan arkadaşların bulunduğu Polverista kışlasına, biz de tıklandık. Bu kışla, büyük limana girerken soldaki sırtların eteğine yakın bir mahalde ve ünlü Türk denizcisi Turgut Reis'in şehit düştüğü mahallin önündedir.”¹⁸

Polverista kışlasıyla ilgili olarak, Mustafa Reşat Bey de Ziya Gökalp ve Ali İhsan Sâbis gibi hemen hemen aynı şeyleri söyler. “Polverista karargâhı, iki - dört odalı ve içinde ocak ve mutfakları da bulunan apartman daireleri biçiminde ve aileli İngiliz küçük zabıtlar için yapılmış bir kışla idi. Etrafı üç kat tel örgü ile çevrilmiş ve örgülerin dışında çepeçevre nöbet yerleri tesis edilmiş olup bunlar, halis İngiliz ve Londralı askerlerden mürekkep ve Ersex, Vessex, Sussex ve Canterbury alaylarına mensup erler tarafından beklenmekte idi. Kışlanın civarında bir de karargâh komutanlığı dairesi ve askerlerin ikametine mahsus lokal vardı.”¹⁹

Malta'daki sürgünler ile Türklerin elindeki İngiliz esirlerin değişimi konusunda, Ankara ve İstanbul Hükümetleri ile İngiltere arasında 7 Mart 1921'de görüşmelere başlanır.²⁰ Uzun müzakerelerden sonra, 16 Mart 1921'de “Tutukluların Hemen Salıverilmesi İçin Anlaşma” imzalanır. Bir İngiliz esirine mukabil “üç mevkûfın” tahliye edilecektir. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reis Vekili Fevzi Paşa 21 Mart 1921 tarihli bir telgrafında “İngilizler 16 Mart işgalinden sonra tevkif ve Malta'ya sevk ettikleri zevattan 62 kişiyi bizdeki üserâsı iade edilmek şartıyla tahliye ettiklerini bildirdiklerini” haber verir.²¹ Mustafa Reşat Bey, serbest bırakılanlar arasında değıldir. Bunun üzerine, eski Maliye Nâzırı Câvid Bey'e aşağıdaki mektubu yazarak yardım ister:

18 Mimaroglu, a.g.e., s.84-85.

19 Mimaroglu, a.g.e., s.86.

20 Konuyla ilgili olarak yapılan yazışmalarda İngiliz esirlerin, Malta'daki esirlerin tamamının serbest bırakılması mukabilii, Antalya ve Trabzon limanlarından teslimi ifade edilir. ATASE, İSH:16, KLS:1044, KUTU:141, G.1171.

21 ATASE, İSH:10, KLS: 626, KUTU: 77, G. 657.

Malta - Polverista 28 Mart 1921

Beyefendimiz,

Mütarekeden sonra 9 Mart'tan itibaren bir müddet Bekirağa Bölüğü misafirliğinden sonra, beş ay serbesti ve daha sonra da meşhur Arapyan hanı yoluyla onbir aydır Malta'da karargâhbend-i istikrar.

Henüz çile dolmamış olacak ki şimdiki halde burada pâbercâ-yı felâket baş ağrıtmadan korkarak kısa kesmeye, şu mukaddemât-ı idbârdan sonra, burada metruk kalmış olmak itibariyle nihayet sizi haber alarak ve konferansta bulunanlardan sizden başka tanıdığım ve tazallüm edebileceğim bulunmadığından şahsen ve doğruca size müracaat ve şu mektubumu Cahid Beyefendi²² vasıtasıyla takdime müsâraat ediyorum. Gerçi şu müsâraat kelimesi beni hayli tenkîd ettirecek bir kelime ise de şarklı olmam itibariyle ben buna yine müsâraat der ve ümidimi asla kesmem efendimiz.

Bendeniz harbin ilk üç senesinde İstanbul (yalnız Pây-ı taht) Polis Müdiriyyetinde bir şube şefliği ettim. Taşra ahvâli ve vukuâtıyla hiçbir alâka ve münasebetim olmadı. İstanbul'da tehcir yoktu. Gerçi Pây-ı tahttan idare-i örfiyesi muntakası haricine müslim ve gayr-i müslim bazı kesân ihraç olunduysa da asâyiş-i belde nâmına tam manâsıyla müdirân-ı umur tensibi ve karâr-ı askeri ile vuku buldu. Yalnız İstanbul polisinin mahrem dosyaları muhafızı ve bir nev'i kalem-i mahsus müdiri vazifesini îfâ ettiğim o zamanlarda; ecnebi, yerli, muhâsım, dost hemân herkes hüsni muamelemden memnun ve müteşekkirdir.

İstenilen her türlü tafsilatı bu bâbda verebileceğim gibi şu hilm-i muhallimce, necatca da malum ve musaddaktır. Şu hâlime rağmen hükûmeti Feridîye beni tevkif etmiş ve hakkımdaki jurnaller hiçbir tesir yapmayarak o meşhur divân-ı harbin beş kişilik heyet-i istintâkiyesinden men-i muhakeme kararıyla çıkmış idim. Bekirağa Bölüğünde iken Fransız sefareti müşavirlerinden Mösyö Huyâr, müteveffâ Lerjölön Paşanın gönderdiği kumandan Lakar ve daha birçok Fransızlar tarafından ziyaret olunmuş ve hatta hakkında ben poliste bulduğça pek iyi davrandığım doktor Rober Ford'dan bile taziyet görmüş idim.

²² Burada sözü edilen Hüseyin Cahit Yalçın'dır.

İngilizlerden Mister David Edmon Rektrol ve İtalyanlardan Kerşa ve Medina ve şâire gibi kendilerine, tanımış veya tanımamış olayım, insanî muavenetten hiçbir zaman geri durmamışım ve sayısı belki yüze varan kimseleri hesaba katmaya bilmem lüzum var mı? Bu zevatdan Fransız ve İtalyan olanlar İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından vuku bulan tevkif-i âhirime ağız açmadılar veyahut açamadılar. İngiliz olanlar ise darbenin bizim hükümetden geldiğini bilvasıta ihsas ettiler ... Belki böyle idi yahut böyle demek lazımdı. Hulâsa efendimiz, şimdi bunların mevzubahs edileceği bir sıradayız ve sizden başka da kimsem yok.

Vazifem nankör idi. Bu nankörlüğün tekazâsmı benim kadar çekecek, mehmâemken teskin edecek bir memur bilmem kolay bulunur muydu?... Şurası var ki; bir iki yerli gammaz hakkımda belki bazı âsâr-ı gayz ü kin savurmuştur. Fakat, "Lukaz"ın dediğini unutmuyacağım. Ziyaretimde buna: "Benim jandarma, senin polis hizmetlerimiz pek nankördür. Elbette aleyhimizde söyleyen kimseler bilhassa fena ve kurulmuş kimseler bulunur. Layık olan şey, hakkıyla bir adamın kıymetini takdirdir" demişti ki elbette bütün hakikatler bu sözde mündemic.

İşte efendimiz, kimi izzet ü namusu ile îfâ ettiği o ağır ve şekl-i vazife-deki hüsn-i hâl ve muamelem yerli ve ecnebi birçok kimseler tarafından musaddak olduğu halde layık mıdır ki ben Malta'da kalayım? Ve zâten iki senelik şu hayat-ı sefilâne ve idbârımda târâc olan huzûr-ı şahsî ve ailem tamir görmesin ve sefaletim temadî etsin gitsin ... Ve âdi bîr mücrim gibi ezilip kahrolayım. - Belki size acı bir handeyi mûcib olacaktır- ve burada aşçılık edeyim ... Bereket versin bir numroya tam manâsiyle kadir değilim ki herkese iyilik yapabileyim. Acaba kendimi İstanbul'da tehcir olmamasının âmillerinden biri olubun telakki edemez miyim? Elbette ki ederim. Hülâsa sizden ve yalnız sizden muavenet istiyorum. Beni bu mezardan kurtarınız. Bu muavenete ol kadar bel bağlıyor ve kaviyyen umuyorum ki beni de terk ü ihmal etmeyeceksiniz. Hazret-i sâni-i eâzım-ı umurunuz da rehber olsun ve halâsına sizi vasıta ve muvaffak etsin. Pek kavi hissiyât-ı hürmetkârânemi takdim ve şükran ve imtinânımı şimdiden arz ederim efendimiz.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti müessislerinden İstanbul Polis Müdüriyeti
esbak siyasî kısım müdiri ve esbak Aydın Mutasarrıfı

Mustafa Reşad
M.Rechad Bey 2798
Polverista - Malta²³

Mustafa Reşat Bey, bu mektubunun üzerinden aylar geçtikten sonra Malta'daki esaretten kurtulacaktır. İngilizlerle "esir mübadelesi" kapsamındaki görüşmelerde, salıverilmesi kararlaştırılan ilk kafiide yer almasının üzerinden yedi ay geçtikten sonra, "Ekim ayının dokuzunda, istisnasız iki gemiye doldurularak yola çıkarılan"²⁴ son kafiidekilerin arasında bulunacaktır.

* * *

Malta'ya sürgüne edilen üst düzey askerî ve sivil bürokratların yanında, Türk subayları da sorgusuz sualsiz Malta'ya gönderilmişlerdir. Bu subaylara yöneltilen suçlama ise oldukça gerçekçi (!) bir İngiliz iddiasıdır. "İngiliz esirlere kötü muamelede bulunmak." Malta'da esir olarak bulunan bir grup Türk subayı tarafından Harbiye Nezaretine yazılan aşağıdaki mektupta, Malta'nın başka bir yüzü görülmektedir. Üst düzey askerî-sivil bürokratların içinde buldukları esaret ortamı ile diğerlerinin arasında çok büyük farklar vardır. Mektup şöyledir:

23 Mustafa Reşat Beyin bu mektubu, Cavit Beyin oğlu Sayın Şiar Yalçın tarafından muhafaza edilen evrakları arasındadır. Yararlanmamıza müsaade ettikleri için kendilerine teşekkür ederim.

24 Mimarçoğlu, a.g.e., s. 93

İstanbul'da Osmanlı Harbiye Nezâret-i Celîlesine
Malta'da Polverista'da mevkuf esir zâbitân tarafından

1 Kânunuevvel 337-921

Marûz-ı âcizânemizdir

Siyaset ve sâtre ile kat'iyen alâkası olmayan bizler, yalnız üserâyâ sû-i muamelede bulunmak şüphe ve isnadâtıyla İngiltere Hükümetinin talebi üzerine mütârekeyi müteakip Dersaadet'e celb ve Nezâret-i celîleleri emriyle alel-ıtlak bilâsuâl tevkif edildik. O esnada sebep-i tevkifimizi bilemediğimizden dolayı, müracaat-ı mütevâliyyede bulduksa da bir gûna cevaba mazhar olamadık. Biz üserâyâ sû-i muamele değil, bilâkis Osmanlı Ordusunun şan ve şerefini ilâ edecek mertebede hüsn-i muamele ve insaniyette bulunduğumuza dair, esir zâbitân tarafından verilmiş, bazılarımızın yedindeki vesaikle de müsbettir. Binaenaleyh Nezâret-i celîleleri, Osmanlı zâbitânının hukuk ü haysiyetini muhafaza ile mükellef olduğu halde, selef-i devletleri tarafından bu husus asla nazar-ı itinaya alınmayarak, şimdiye kadar tarihte misli görülmemiş Alman, Avusturya ve Bulgarya müttelik hükümetlerinden bu nâm ve isnadâtla hiçbir garnizon kumandanı verilmemişken, bizler 28 Mayıs 335 (28 Mayıs 1919) tarihinde hasma teslim ve Malta'ya teb'îd ile zindanlara atıldık.

Milyonlarla insanlar içinde yalnız müstesna olarak fenalık yapan bu dokuz şahıstan ibarettir ki iki seneden beri gerek müctemian ve gerek münferiden hükümetimize ve İngiltere hükümetine müteaddit defalar istida ve istirhamda bulduksa da bugüne kadar bunlardan da bir semere görmedik. Şu halde, şimdiye kadar istidalarımızı okuyacak gözlere, feryadımızı işitecek kulaklara tesadüf edemedik. İki seneden beri bizim ve gerekse efrâd-ı ailemizin çekmediği sefalet kalmadı. Bizler, isim ve rütbelerimizle hükümetimizden istenilmiş ve vazifeden dolayı celbedilerek, esir-i harp nâmıyla tevkif edilmiş olduğumuz halde uhden itasına mecbur oldukları tahsisat nâmına bir akçe vermeyerek, ancak olmayacak derecede ve cebinden para eklemedikçe temin-i gıda mümkün olmayan bir nefer ta'yınından başka bir şey verilmemektedir. Kahren duçar olduğumuz şu

haksızlığa hâmil olarak, sadr-ı sakıtın garazkârâne yapmış olduğu kanun veçhile hıyânet-i vataniyede bulunanlar miyânında, geçen Marttan beri İstanbul'da terk ettiğimiz aile ve çoluk çocuğumuzun nafakalarına hasredilen ve hakk-ı sarihamız olan zatî maaşlarımızı dahi kat' ederek evlad ü iyâlimizi açlığa ve bin-netice aç olmaya mahkûm etmişlerdir.

Bizlerin burada tel örgüler içinde, süngüler altında çektiğimiz kahr u zulmden başka, ailelerimizin sefalet ü perişanlığını tarif etmek kabil değildir. Bunlar kuru ekmek tedariki için varını yoğunu satmış, hatta altındaki yatağı bile feda etmiş, tasviri bizce müteessir şu tevha-i sefalete ve bunca ailenin acıklı bir surette sürünmesi ve sönmesi gibi hevlnâk bir hâileye bilâsebeb seyirci olmamanızı ve bu yüzden itâb-ı İlahîye istihkâk kesbetmenizi zât-ı sâmilerinden rica ederiz.

Malûm-ı sâmileridir ki medeniyet tarihinde misli görülmeyen şu hâl-i esef-i iştîmâlîme hâl ü istikbâl hüsn-i nazarla bakmayacaktır. Bizler, başlıbaşına müstakil kumandanlar olmayıp, her birerlerimizin fevkindeki müfettişler ve müteaddit kumandanların murakabesi altında bulunarak, kanun dâiresinde verilen emir ve talimatı ifâ etmiş ve tahsîn ü takdire nail olmuş zâbitânız. 25 - 30 seneden beri şeref ve namûs-ı askeriyesiyle yaşamış ve müddet-i hayatında mahpusluk şöyle dursun, bir tekdire bile müstahak olmamış, bizler gibi hüsn-i muamele ve her saadetten mahrum kalan ve Allah'tan başka kimsesi olmayan bîçarelerin son mükâfatı bu mu olacaktı? Bizler başlarında bulunamadığımız ailelerimizin iâşe ve iskân ve evlatlarımızın tahsil-i terbiyeden mahrumiyetlerinden başka, onlardan bin müşkilâtla İngiliz sefaretine nasıl bir korku ve haya ile teslim edebildikleri elemnâk mektuplar mealinden, ne feci felâket ü sefalete maruz kaldıklarını müş'ir acı acı sûzişli sözler muvacehesinde titreyen ve ikileyen kaplerimize saplanan hançer yaralarına ve efrâd-ı ailemizin dökmekte oldukları kanlı gözyaşlarına artık nihayet verilmesini ulüvv-i cenâbınızdan bekliyoruz.

Paşa hazretleri! Malûm-ı sâmileridir ki ananât-ı dinîyemizde ölüleri, hazır bulunan cemaatten sorarlar. Bizler ise henüz sağ olduğumuz halde, bizim kabahatli olup olmadığımızı mâfevklerimizden bir kere suâl ve tah-

kâk edilmeden tecziye edilmesi ve iki seneden beridir ki hükümetimiz de arayıp sormamaktadır. Bizi merhameten tahliye etsinler demiyoruz. Bizi celb ve muhakeme ettiriniz. Hakikat tezahür etsin. Adi ü hak yerini bulsun. Hakkımızda reva görülen mezâlîme netice verilsin.

Paşa hazretleri! Zât-ı fehîmâneleri de elyevm bir reis-i aile bulunuyor-sanız, mâruzâtımızı kıyas-ı nefis ederek, gay-ri kâbil-i tahammül ve lâyıkkı veçhile tasvir edemediğimizi, şu felâket ve sefaletimize süratle nihayet verilmesine vesatât ü delâlet buyuracağımıza iman ü itimadla ümidvârız. Lûtfunuzu istirham eder ve cevâbına kemâl-i ehememiyetle intizâr eyleriz. Ol bâbda ferman.

2679 Kastamonu Üsera Garnizon Kumandan-ı Sâbıkı Piyade Kaymakam Tevfik	2680 numroda mukayyed Bağdat Şimendifer İnşaat Kıtaatı Kumandanı Piyade Miralay Ahmed Tevfik
--	---

2709 numroda mukayyed Çankırı Üsera Garnizon Kumandan-ı Sâbıkı Piyade Miralay (Ahmed Sami)	2707 numroda mukayyed Afyonkarahisar Garnizon Kumandan-ı Sâbıkı Piyade Binbaşı Mazlum
---	--

2767 numroda mukayyed Amanos İnşaat Kıtaatı Kumandan-ı Sâbıkı Binbaşı Mehmed Ârif	2708 numroda mukayyed Konya Üsera Garnizon Kumandan-ı Sâbıkı Süvari Binbaşısı Ahmed Haydar
--	---

2745 numroda mukayyed Erzurum -Ankara Hattı 1 nci İnşaat-ı Sanayi Taburu 3 ncü Bölük Kumandan-ı Sâbıkı BahriyeYüzbaşılığundan Mütekaid Tahir	2694 numroda mukayyed İstanbul Merkez Kumandanlığı Muhafız Alayı Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Cemal
---	--

2710 numroda mukayyed
Bağdat Şimendifer Hattı
Re'sül-ayn İnşaat Kumandan-ı Sâbıkı
Piyade Binbaşı İbrahim Hakkı²⁵

Mektubun, Harbiye Nezaretine ulaşmasından sonra, askerî ve siyasî bürokraside yazışmalar başlar. Harbiye Nezareti, İstanbul'daki İngiliz askeri temsilciliğine yazdığı yazıda, mektupta maznunların belirttikleri mağduriyetler tekrarlandıktan sonra, "mümâileyhânın haklarında muâmele-i kanuniye yapılmak ve mücrimiyyetleri tebeyyün edenler, kanunen tecziye edilmek ve hüsn-i hareketleri sabit olanların temâdi-i mağduriyetine mahal kalmamak üzere, Hükümet-i Osmaniye'ye iadeleri esbâbına tevsîd buyurulması" rica edilir.²⁶

İngiliz askeri temsilciliği, söz konusu "zâbitânın listesini ister.²⁷ Bu arada Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyenin 4 ncü ve 2 nci şubelerine konu bildirilir ve bilgi istenir.²⁸ Nihayet 4 Mart 1921 tarihli İngiliz askeri temsilciliğinin cevabında, konunun Sevr Anlaşmasının 7 nci kısmına göre (Madde:5: 226-230) sözkonusu talebin yerine geterilemeyeceği, Harbiye Nezaretine bildirilir.²⁹ Ancak bu anlaşmanın onaylanmadığını ve uygulamaya konulamayacağından bahisle, Harbiye Nezâretince, esir subayların iadesi konusunu Dışişleri Bakanlığına yazdığı bir yazıda Londra'daki murahhasların bu hususa dikkat etmelerinin yerinde olacağı belirtilerek, yeniden ele alınması yönünde girişimde bulunulmasının uygun olacağı ifade edilir.³⁰

Dışişleri Bakanlığı, İngiliz askeri temsilciliğinin Sevr Anlaşmasının 226 ve 227 nci maddelerine dayanarak, bu subayların "bir Osmanlı mahkemesi tarafından değil, belki Düvel-i Müttefikadan birinin mahkemesi tarafından muhakeme edilmemeleri icâb edeceğine binaen sulh muâhedenâmesi tasdik edilinceye kadar bunların vaziyetlerinde bir gûna tebeddülât

25 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-12.

26 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-22.

27 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-25.

28 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-27/28.

29 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-29.

30 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-31.

icrasına imkân olmadığı” görüşünü sürdürdüğünü, yeniden Harbiye Nezaretine bildirir.³¹ Harbiye Nezareti, bu maddelerin, Alman, Avusturya ve Bulgar subayları için uygulanmadığını, yalnız bizim subaylara uygulanmaması gerektiğini belirterek, Dışişleri Bakanlığında yeniden girişimde bulunulmasını ister.³²

Bu yazışmalar sürer gider. Nihayet, Piyade Miralay Ahmet Sami ve Süvari Binbaşı Ahmet Haydar Bey 30 Mayıs 1921’de; Piyade Kaymakam (Yarbay) Mehmed Tevfik, Piyade Miralay Ahmet Tevfik, Piyade Binbaşı Mazlum, Binbaşı Mehmed Arif, Yüzbaşı Tahir, Yüzbaşı Cemal ve Piyade Binbaşı İbrahim Hakkı Beyler de 25 Ekim 1921’de Malta’dan serbest bırakılanlarla beraber yurda dönerler.³³

Malta’daki Türk esirlerden bir “mülâzım”ın gönderdiği mektuplar ise yaşananların bir diğer yönünü göstermesi bakımından oldukça dikkate değerdir. Mektuplardan ilki bir oğuldan anneye, diğeri de “İkdam Gazetesi” imtiyaz sahibine hitaben yazılmıştır. Polverista’da bulunanlarla, bu mektup sahiplerinin içinde buldukları durumu göstermesi açısından çok önemlidir. Bu da İngilizlerin esirlere ne derecede farklı muamele yaptıklarının açık bir delilini gözler önüne sererken, dağılan bir devletin “bakiyet-tü’s-süyûfunun” da sahipsizliğini göstermesi açısından düşündürücüdür.

“6 Mayıs 1916, Malta Adasından

Ruhum Anam,

Elhamdülillah sıhhatteyim. Fakat bugün sekiz ay oluyor ki sizden haber alamıyorum. Burada çektiğimiz bunca sefalet ve ıstırap yetişmiyormuş gibi bir de sizi düşünmek felaketine tahammül içinde kendimde kuvvet bulamıyorum. Acaba kürretularzda, Malta’daki Osmanlı üserâsını düşünen, hiç olmazsa aklına getiren bir kimse de mi yok? Bâki selam.

Sent Klemanis Kalesinde esir oğlun.”.

31 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-33.

32 ATASE, ISH: 15, KLS: 986, KUTU: 1102, G: 93, F: 2-34.

33 Şimşir, a.g.e., s. 369-398.

“Efendim,

Bizi unuttuğunuza zâhib oluyoruz. Çektiğimiz âlâm ü ıstırabı ancak Allah bilir. Zâbitân, efrâd, sivil derme çatma cümlemiz bir yerdeyiz. Bulduğumuz mahal harâbezâr bir haldedir. Buranın ve ahâlisi tahliye edilen bir karyenin etrafını tel örgüsü ile çevrilerek tecrid edilmiştir. Yani tel örgüsü dahilinde mevkufuz. Haftada mülâzımlara yüziyirmi, yüzbaşı ve mafevki olan ümerâya yüzaltmış guruşu bilseniz ne hakaretle veriyorlar. Hele ismi okunup yetişemeyenlerin haftalığı verilmeyerek terâkümde kalıyor. Sefalet çektiriyorlar. Derdimizi kimseye anlatamıyoruz. Hele bu hafta bir yüzbaşı-mız, bir İngiliz zâbitânı tarafından değnek ile darp edildi. Dehşetli tahakküm altında verem olduk. Hele istirahatimiz asla temin edilmemiştir. Bîta-raflardan birisi vasıtasıyla hâlimizi sorsanız ne kadar sevineceğiz. Halbuki bizinkiler, kendi üserâsına son derece hüsn-i muamele ediyormuş. Binbaşılara küfür ediyorlar vapurlarda ne hakaretler gördük. Bu mâruzâtımızın gazetenizle ilânını rica eder ve ahvâlimizi istifsâr etmeye bilseniz ne kadar muntazırım efendim. 21 Kânunusâni 332 (3 Şubat 1917)

Semperor Üserâ Karargâhından Mülâzım”³⁴

Bu mülâzımın dötüp dönmediğini bilemiyoruz. Gerçek olan şu ki İngilizler tarafından bütün insan hakları çiğnenerek, Türk asker esirlere, hiçbir kanuna sığmayacak ölçüde bir muamelede bulunulmuştur.

Malta’dan yazılan bu mektuplarda dile getirilen ortak nokta haksız uygulamaya maruz kalmaktır. Savaşın bitmesinden sonra galip devletlerin genel siyasetleri içerisinde ne dereceye kadar olağan karşılanabileceği tartışmaya açıktır. Çünkü ortada yok edilen “hukuk”tur. Ancak gerçek olan bir şey varsa, aradan yaklaşık bir asır geçmesine ve insanlığın “terakkisinden sitayişle söz edilmesine rağmen, günümüzde değişen bir şeyin olmadığıdır.

34 ATASE, KLS: 313, D: 1269, F: 6/6-1.

General M. H. H. H.
 in the
 of the
 of the

7

Prisoners of War.

No
Stamp
Required.

Constantinople

Turkey

...
 ...

1914
 1915
 1916

NICHT HIER SCHREIBEN!

NICHT HIER SCHREIBEN!

